

Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης: Η ιστορία ενός πολλαπλού δράματος

1. Η Συνθήκη της Λωζάνης. Ειρωνία της ιστορίας

Οπως είναι γνωστό, το 1923, ένα χρόνο μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, η υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, ήρθε να αναγνωρίσει και διεθνώς την ελληνικότητα της ήδη επανακατακτημένης από τον ελληνικό στρατό Δυτικής Θράκης. Τα ελληνοτουρκικά σύνορα οριστικοποιήθηκαν κατά μήκος του ποταμού Έβρου. Οι 300.000 περίπου Έλληνες, αστοί στη συντριπτική τους πλειοψηφία, που εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή των πληθυσμών, και παρέμειναν εκείθεν των συνόρων στην Κωνσταντινούπολη, την Ίμβρο και την Τένεδο, αναγνωρίστηκαν ως εθνική μειονότητα. Τα δικαιώματά τους περιγράφηκαν ειδικά και οι όροι της συνθήκης ειρήνης προέβλεψαν την νομική τους προστασία. Για την εμπράγματο κατοχύρωσή τους, η ελληνική πλευρά επέμεινε και κατάφερε, μόλις την τελευταία στιγμή, να επιβάλλει ως αντίβαρο τη σύμμετρη αναγνώριση μιας άλλης μειονότητας –αντίβαρο– ένθεν των ελληνικών συνόρων, διαφορετικής όμως και ως προς την κοινωνική σύνθεση και, πράγμα το οποίο συχνά αγνοείται ή σκοπίμως λησμονείται, και ως προς τον νομικό χαρακτήρα. Οι 87.000 περίπου μουσουλμάνοι, έλληνες υπήκοοι που κατοικούσαν στη Δυτική Θράκη καλλιεργώντας οι περισσότεροι τη γη της, χαρακτηρίστηκαν έτσι ως *θρησκευτική* μειονότητα με διεθνώς προστατευόμενη θρησκεία, γλώσσα και παιδεία. Η ειρωνία της ιστορίας θέλησε λοιπόν, να δημιουργηθεί, από έναν διπλωματικό χειρισμό η σύγχρονη ιστορία των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης. Ιστορία που με μίαν έννοια, είναι πράγματι η ιστορία ενός πολλαπλού δράματος. 'Όχι βέβαια του «δράματος» που, με ιδιαίτερη έμφαση και ένταση τον τελευταίο καιρό, προσπαθεί να κατασκευάσει και να παρουσιάσει στη διεθνή κοινή γνώμη η επιτήδεια τουρκική προπαγάνδα (και δυστυχώς όχι μόνο αυτή). Αλλά ενός δράματος, κατ' εξοχήν ελληνικού, που παίχτηκε σε πολλές πράξεις και με πολλές όψεις στις δε-

καετίες που ακολούθησαν την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης, μετατρέποντας ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα σε ένα από τα κρισιμότερα σήμερα εθνικά μας ζητήματα.

2. Μουσουλμανική θρησκεία, παιδεία και γλώσσα

Οι υπολογισμοί των Ελλήνων διαπραγματευτών της Λωζάνης διανεύστηκαν. Το τι απέγινε με τον Ελληνισμό της Τουρκίας είναι λίγο πολύ γνωστό. Μέσα σε λιγότερο από 40 χρόνια, με σειρά καταπληκτικά μεθοδευμένων νομοθετικών και διοικητικών μέτρων που καταστρατηγούσαν ανοικτά τόσο το πνεύμα, όσο και το γράμμα της Συνθήκης Ειρήνης του '23, οι Τουρκικές Κυβερνήσεις, κατάφεραν να αφανίσουν την ελληνική μειονότητα. Οι θηριωδίες του 1955 και οι διωγμοί του 1964 συμπλήρωσαν απλώς το έργο τους. Από τις 300.000 μέλη της εθνικής μειονότητας των Ελλήνων στην Τουρκία, δεν υπάρχουν πλέον ούτε 5.000.

Για τους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης οι όροι της Συνθήκης της Λωζάνης τηρήθηκαν πιστά και σε πολλές περιπτώσεις διευρύνθηκαν από το εσωτερικό ελληνικό δίκαιο. Από 87.000 το 1923, ο μουσουλμανικός πληθυσμός της δυτικής Θράκης φθάνει σήμερα τις 110-120 χιλιάδες περίπου ψυχές.

Η άσκηση της λατρείας τους είναι απολύτως ελεύθερη. Διακόσια πέντε τεμένη, εβδομήντα οκτώ μικρότερα θρησκευτικά ιδρύματα (μετζίκια), δώδεκα τεκέδες, και τριακόσια πέντε νεκροταφεία λειτουργούν στις μέρες μας ενισχυόμενα από το Ελληνικό Κράτος. Το μουσουλμανικό Ιερατείο περιλαμβάνει τρεις Μουφτήδες, και τετρακόσιους περίπου κατώτερους θρησκευτικούς λειτουργούς (ιμάμηδες). Τριάντα μουσουλμάνοι θεολόγοι, απόφοιτοι ανωτάτων θρησκευτικών ιδρυμάτων του ισλαμικού κόσμου επιφορτίζονται από τους Μουφτήδες με το κήρυγμα στα διάφορα τεμένη της Θράκης. Δυο θρησκευτικά σεμινάρια με 225 συνολικά φοιτητές το 1984 εξειδικεύουν την ισλαμική θρησκεία, και αναπαράγουν τους θεωρητικούς της. Απόφοιτοι των σεμιναρίων αυτών στέλνονται κάθε χρόνο με υποτροφίες της Ελληνικής Κυβέρνησης σε αραβικές χώρες για θρησκευτικές σπουδές πανεπιστημιακού επιπέδου.

Το έργο των Μουφτήδων είναι απρόσκοπτο. Κάθε Μουφτής είναι ο θρησκευτικός ηγέτης των πιστών του Νομού του. Ο Μουφτής της Ξάνθης, της Ροδόπης και του Έβρου, με αντίστοιχες έδρες την Ξάνθη, τη Ροδόπη και το Διδυμότειχο θεωρούνται δημόσιοι υπάλληλοι, μισθοδοτούνται από τον κρατικό προϋπολογισμό, αλλά εκλέγονται από τη βάση των ιερωμένων στον κάθε νομό. Πέρα από την άσκηση του καθάρως θρησκευτικού λειτουργήματός τους, ασκούν επίσης «δικαιοδοσία μεταξύ Μουσουλμάνων επί γάμων, διαζυγίων, επιτροπιών, κηδεμονιών, χειραφειών ανηλίκων, ισλαμικών διαθηκών και της εξ' αδιαιρέτου διαδοχής» που υπόκεινται στον ιερό μουσουλμανικό νόμο (Servat). Προεδρεύουν επίσης των εφταμελών για την Ξάνθη και την Κομοτηνή και της τετραμελούς για το Διδυμότειχο, επιτροπών που διαχειρίζονται τη σημαντικότερη κοινοτική περιουσία, την περιουσία των ευαγών και των άλλων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Εποπτεύουν ακόμα τις βακουφικές επιτροπές που διαχειρίζονται την αστική και την αγροτική θρησκευτική περιουσία (τα βακούφια). Πρόσφατα, με τον Νόμο 1091/1980 η διαχείριση της θρησκευτικής περιουσίας δημοκρατικοποιήθηκε καθώς επιτράπηκε η συμμετοχή στις επιτροπές και ο έλεγχός τους από τους πιστούς.

Για την παιδεία και την γλώσσα των μουσουλμάνων υπήρχαν το 1923 στη Θράκη

86 Μουσουλμανικά δημοτικά σχολεία όπου διδασκόταν απλά και μόνο το Κοράνι στα αραβικά. Σήμερα, υπάρχουν 244 δημοτικά μειονοτικά σχολεία, 2 ιεροσπουδαστήρια, 2 Μουσουλμανικά γυμνάσια και λύκεια και 4 μικτά γυμνάσια στις ορεινές περιοχές της Ξάνθης. Σε κάθε μουσουλμανική κοινότητα υπάρχει ένα δημοτικό σχολείο, έστω και αν, σε ορισμένα χωριά, τα σχολεία αυτά λειτουργούν με 4 ή 5 μόνο μαθητές. Το σύνολο των μαθητών ανέρχεται σε 12.500 περίπου. Σ' αυτούς θα πρέπει να προστεθούν οι 229 στην Ξάνθη και 329 στην Κομοτηνή μαθητές Γυμνασίου, καθώς και οι 252 σπουδαστές των ιεροσπουδαστηρίων. Και στα σχολεία αυτά διδάσκεται όχι μόνο η ισλαμική θεολογία αλλά και η Τουρκική γλώσσα. (11-13 ώρες την εβδομάδα). Στους παραπάνω αριθμούς δεν περιλαμβάνονται οι μαθητές των μικτών γυμνασίων.

Στη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους '83-'84 το διδακτικό προσωπικό των μειονοτικών σχολείων περιλάμβανε 415 μουσουλμάνους και 323 χριστιανούς δασκάλους. Επίπλέον, 30 περίπου Τούρκοι δάσκαλοι διορίζονται κάθε χρόνο από το Τουρκικό Υπουργείο Παιδείας σε εφαρμογή μορφωτικών πρωτοκόλλων που υπογράφηκαν το 1968 και τα οποία προβλέπουν επίσης την αμοιβαία αποστολή ισάριθμων δασκάλων από το Ελληνικό Υπουργείο Παιδείας στα ερηλωμένα ελληνικά σχολεία της Κωνσταντινούπολης. Οι 137 από τους 415 Μουσουλμάνους δασκάλους είναι απόφοιτοι της ΕΠΑΘ, της ειδικής παιδαγωγικής ακαδημίας που ιδρύθηκε το 1968 στη Θεσσαλονίκη, στην οποία επίσης στέλνονται και χριστιανοί δάσκαλοι που υπηρετούν σε μουσουλμανικά σχολεία. Αν και η Συνθήκη της Λαζάνης αναφέρει ότι οι μειονότητες επιβαρύνονται οι ίδιες με τη χρηματοδότηση της παιδείας που παρέχεται στα μέλη τους, το Ελληνικό Κράτος ξοδεύει κάθε χρόνο αρκετά εκατομμύρια για τη μουσουλμανική εκπαίδευση. Δέκα εκατομμύρια δραχμές δόθηκαν το 1983-84 για τα μειονοτικά σχολεία. Μερικές ακόμα εκατοντάδες εκατομμύρια διατίθενται για το διδακτικό προσωπικό των μειονοτικών σχολείων. Για το ίδιο ακαδημαϊκό έτος '83-'84 οι μισθοδοσίες των Εκπαιδευτικών αυτών έφθασαν τα 500 περίπου εκατομμύρια δραχμές. Στους αριθμούς αυτούς δεν περιλαμβάνεται το κόστος παροχής διδακτικών βιβλίων.

Σε ότι αφορά την οικονομική κατάσταση και την κοινωνική σύνθεση της μειονότητας, είναι γεγονός ότι με την αστικοποίηση που έγινε στο διάστημα των τελευταίων δεκαετιών, διαμορφώθηκε μια αρκετά ισχυρή και πολύ πλούσια εμπορική κυρίως τάξη που τείνει να κυριαρχήσει στις αγορές της Κομοτηνής και της Ξάνθης. Έχει επίσης αναπτυχθεί ένα σημαντικό μουσουλμανικό προλεταριάτο που εργάζεται τόσο στις βιομηχανίες της περιοχής όσο και σε βιομηχανίες ή εποχιακές εργασίες στην υπόλοιπη Ελλάδα. Κυρίως όμως απορροφάται στην ελληνική ναυτιλία. Παρ' όλα αυτά η συντριπτική πλειοψηφία του μουσουλμανικού πληθυσμού παραμένει αγροτική. Φανατικά προσκολλημένη στη γη της, ασχολείται ιδιαίτερα με την καλλιέργεια καπνού για λόγους που δεν είναι μόνο παραδοσιακοί αλλά και φυσικοί. Τα κληρονώματα της Θράκης είναι πράγματι ιδιαίτερα αποδοτικά. Οι επιδοτήσεις που δόθηκαν στους μουσουλμάνους γεωργούς το 1982 ανέρχονται σε 72 εκατομ. δραχμές στη Ροδόπη και 82 εκατομ. δραχ. στην Ξάνθη, έναντι 70 εκατομ. δρχ. και 9 εκατομ. δραχ. που δόθηκαν στους αντίστοιχους χριστιανούς συναδέλφους τους. Είναι ενδεικτικό ότι ο μέσος όρος του εισοδήματος των μουσουλμάνων γεωργών είναι περίπου 14% ψηλότερο από το εισόδημα του αντίστοιχου χριστιανού. Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι η υπανάπτυξη αποτελεί για τους μουσουλμάνους της Θράκης μια ξεπερασμένη πραγματικότητα.

Για τη συμπλήρωση της χρήσιμης αλλά καθόλου πλήρους εικόνας, αξ σημειωθεί τέλος ότι, για την αντιπροσώπευση και τη συμμετοχή στους θεσμούς των μουσουλμάνων υπάρχουν εκτός από τους δυο μουσουλμάνους βουλευτές στο σημερινό Κοινοβούλιο, 284 μουσουλμάνοι εκλεγμένοι κοινοτικοί, δημοτικοί και νομαρχιακοί σύμβουλοι, καθώς επίσης και 20 μουσουλμάνοι πρόεδροι κοινοτήτων όχι μόνο αμιγώς μουσουλμανικών αλλά και μικτών. Ο τουρκόφωνος μουσουλμανικός τύπος, όχι μόνο είναι ελεύθερος αλλά η άσκηση της ελευθεροτυπίας του ξεπερνά συχνά τα συνταγματικά όρια. Στη Δυτική Θράκη σήμερα κυκλοφορούν 4 τουρκόφωνες εφημερίδες, 2 θρησκευτικά περιοδικά, 1 παιδικό, και 1 διαφημιστικό περιοδικό ενώ ο ραδιοφωνικός σταθμός της Θράκης μεταδίδει στα τουρκικά καθημερινές ενημερωτικές εκπομπές.

3. Η Τουρκική εμπλοκή

Ο σεβασμός από την ελληνική πλευρά των θρησκευτικών και εκπαιδευτικών δικαιωμάτων των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης δεν είχε σαν αποτέλεσμα την αντίστοιχη προστασία από την Τουρκική πλευρά των δικαιωμάτων της Ελληνικής μειονότητας της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου. Η ίδια η ύπαρξη και οι όροι της Συνθήκης της Λωζάνης επρόκειτο αντιθέτως να επιτρέψουν στους Τούρκους την πολιτικοποίηση ενός κατ' εξοχήν θρησκευτικού ζητήματος. Σε αντίθεση με αυτό που προέβλεπε για την πολιτική καθ' ότι εθνική μειονότητα των ελλήνων της Τουρκίας, η Συνθήκη της Λωζάνης δεν αναφέρονταν, βέβαια, στην περίπτωση των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης σαν σε μια πολιτική μειονότητα εφ' όσον δεν της αναγνώριζε καμιά εθνική οντότητα. Εκ των πραγμάτων όμως πολιτικοποιούσε το ζήτημα με την έννοια του διεθνούς δικαίου, και το καθιστούσε έμμεσα διπλωματικό και άρα διακρατικό. Το κοινωνικό μέλλον των μουσουλμάνων περδικλώθηκε έτσι στις διακυμάνσεις των Ελληνοτουρκικών σχέσεων. Η Ελληνική Διοίκηση αυτοπαγιδεύτηκε διεθνοποιώντας άθελά της ένα εσωτερικό πρόβλημα. Επαφίετο στην τουρκική διπλωματία να επικαλεσθεί κατά βούληση τους όρους της Συνθήκης της Λωζάνης για να νομιμοποιήσει το ενδιαφέρον της, για ένα ελληνικό θέμα. Και το έκανε αυτοαναγορευόμενη σε προστάτιδα των Ελλήνων μουσουλμάνων. Το ενδιαφέρον για την τήρηση από την ελληνική πλευρά των όρων της Συνθήκης της Λωζάνης επρόκειτο να είναι τόσο πιο έντονο, όσο πιο κατάφωρη ήταν η παραβίαση της Συνθήκης της Λωζάνης προς την κατεύθυνση των Ελλήνων της Τουρκίας. Με το πρόσχημα της καταπίεσης των μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης οι Τούρκοι μεθόδευσαν σιγά σιγά τη διεθνοποίηση του Ελληνικού μουσουλμανικού προβλήματος. Οι «οργανώσεις αλληλεγγύης» και «αλληλοβοήθειας» προς τους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης που γρήγορα αποκλήθησαν συλλήβδην Τούρκοι, άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους υπό την ηγεσία αποστράτων αξιωματικών στην Τουρκία για να επεκταθούν αργότερα τουλάχιστον ως εικονικά κέντρα προπαγάνδας μεταξύ των Τούρκων μεταναστών στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Η καμπάνια για τη διεθνή καταδίκη της Ελλάδας ως δήθεν μισαλλόδοξη και καταπιέστρια των πολιτικών δικαιωμάτων της μουσουλμανικής μειονότητας εντάθηκε ιδιαίτερα, μετά την ανακήρυξη του κυπριακού ψευδοκράτους του Ντενκτάς για προφανείς λόγους αντιπερισπασμού. Οι στόχοι ωστόσο της τουρκικής διπλωματίας είναι σαφείς και πάνε μακρύτερα. Μεσοπρόθεσμα διπλοί: να εξοικειώσουν αφ' ενός την διεθνή κοινή γνώμη με την

ιδέα της ύπαρξης ενός δήθεν μουσουλμανικού θέματος, η μετατροπή αφ' ετέρου σε εθνική μιας καθαρά θρησκευτικής μειονότητας. Μακροπρόθεσμα η τουρκική στρατηγική ακολουθεί τις ίδιες μεθοδεύσεις και εξυπηρετεί ανάλογους στόχους με εκείνους που είχαν τεθεί στην περίπτωση της Κύπρου. Ανώτερος σκοπός των τούρκων η επέκτασή τους στη Δυτική Θράκη. Για το σκοπό αυτό προπαρασκευάστηκαν και χρησιμοποιούνται εξτρεμιστικά εθνικιστικά στοιχεία που βομβαρδίζουν με την κατάλληλη προπαγάνδα τους Έλληνες μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης προσπαθώντας να μεταβάλλουν σε τουρκική τη θρησκευτική τους συνείδηση.

4. Οι τρεις μειονότητες

Από την άλλη πλευρά, τα διπλωματικά σύνδρομα που διακατείχαν τις συλλήψεις και τις πράξεις της Ελληνικής Διοίκησης των μεταπολεμικών ιδιαίτερα κυβερνήσεων συνέβαλαν με τον τρόπο τους στη δημιουργία μιας συγκρίας παραγόντων που έτειναν να μετατρέψουν σε ιστορική πραγματικότητα το πλάσμα δικαίου που δημιούργησε η Συνθήκη της Λωζάνης και καθιερώθηκε ως ένα βαθμό με την εφαρμογή της. Διότι η μουσουλμανική μειονότητα για την οποία μιλάει η Συνθήκη της Λωζάνης είναι με μια έννοια ένα πλάσμα δικαίου που βασίζεται στη θρησκευτική ομοιογένεια των υποκειμένων του αλλά αγνοεί την ουσιαστική φυλετική και γλωσσική τους ανομοιογένεια. Ο ενιαίος εθνικός χαρακτήρας των Ελλήνων της Τουρκίας δικαιολογούσε απόλυτα το χαρακτηρισμό τους ως μιας εθνικής μειονότητας. Ο ενικός όμως του όρου θρησκευτική μειονότητα, που δεν χρησιμοποιήθηκε από το κείμενό της αλλά βοήθησε παρ' όλα αυτά να καθιερωθεί η Συνθήκη της Λωζάνης και εκμεταλλεύτηκε εκ του ασφαλούς η τουρκική προπαγάνδα εγκλωβίζε τους μουσουλμάνους της Δυτικής Θράκης σε μια πλαστή ενότητα που ήταν και ιστορικά και πολιτιστικά τουλάχιστον καταχρηστική. Διότι στην πραγματικότητα οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης αποτελούν μια θρησκευτική μειονότητα διαιρεμένη και φυλετικά και πολιτιστικά ακόμα και γεωγραφικά δια του τρία. Με τα σημερινά νούμερα του πληθυσμού οι μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης διακρίνονται σε 35.000 Πομάκους, κάτοικους ως επί το πλείστον του νομού της Ξάνθης, σε 55.000 περίπου Τουρκόφωνους κατοίκους κυρίως του νομού της Ροδόπης και στους 14.000 περίπου Αθίγγανους κυρίως του νομού του Έβρου.

Τα πολύ πιο ουσιαστικά ιστορικά, φυλετικά και πολιτιστικά στοιχεία που περιγράφουν τις μεταξύ τους διαφορές είναι επίσης καθοριστικά ακόμα και για τις σχέσεις της κάθε κατηγορίας με την κοινή, κατά το δόγμα, θρησκεία.

Ιθαγενές εξισλαμισθέν φύλλο αμφισβητούμενης αλλά σίγουρα ξένης προς την τουρκική ανθρωπολογικής καταγωγής οι Πομάκοι διατηρούν ακόμα ήθη, έθιμα και συμπεριφορά προς τον ισλαμισμό που μαρτυρούν καθαρά το χριστιανικό παρελθόν τους. Σταυρώνουν το ψωμί, επικαλούνται τον Αη-Γιώργη, σηματοδοτούν τους ορίζοντες των βουνοκορφών τους με τον προφήτη Ηλία, κ.ο.κ. Άγραφο ιδίωμα η γλώσσα τους είναι το ίδιο ξένη με τα τουρκικά όσο και τα ελληνικά. Διατηρήθηκε με την προφορική παράδοση που περιέλαβε στην πορεία της πολλά ελληνικά, τουρκικά και κυρίως βουλγαρικά στοιχεία. Είναι όμως προφανώς διάλεκτος σλαυογενής. Οι σχέσεις ωστόσο των Πομάκων με τους πιο γειτονικούς Σλαύους, τους Βουλγάρους, ουδέποτε φαίνεται να υπήρξαν αγαστές. Ούτε εκείνων που βρέθηκαν από την Ελληνική πλευρά των συνόρων. Ούτε εκείνων που παρέμειναν από την Βουλγαρική. Οι σχέσεις

τους άλλωστε αυτές φέρουν ακόμα τα τραύματα που δημιουργήθηκαν στο διάστημα της Βουλγαρικής κατοχής της Θράκης, μετά τον ελληνογερμανικό πόλεμο, διάστημα στο οποίο οι Πομάκοι γνώρισαν μερικές από τις πιο δύσκολες στιγμές της ιστορίας τους.

Οι μελαμψοί τουρκόφωνοι μουσουλμάνοι της πεδινής κυρίως Ροδόπης, λιγώτερο θρησκόι και φανατικοί στα θέματα των ισλαμικών κανόνων ζωής από τους ξανθούς και γαλανούς Πομάκους, είναι αναμφισβήτητα παλιό μωαμεθανικό φύλλο. Η διαφορετική εξ' άλλου ιστορική σχέση τους και με τη θρησκεία και με το περιβάλλον και με την εξουσία της παλιότερης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εξηγεί σίγουρα κατά ένα τουλάχιστον μέρος την καχυποψία και την υπεροψία με την οποία συνηθίζουν να αντιμετωπίζουν τους κατά τ' άλλα πολύ δραστήριους, φιλοπρόόδους και ενεργητικούς Πομάκους. Οι μεταξύ τους άλλωστε επιμιξίες φαίνεται να έχουν εντελώς αποφευχθεί ακριβώς γιατί οι μεταξύ τους γάμοι θεωρούνταν αμοιβαίως κι έγκλημα καθοσιώσεως. Λιγώτερο ίσως από την πλευρά των Πομάκων, που ως περισσότερο ολιγάριθμοι είχαν πιο αναπτυγμένη την αγωνία της διάχυσης, της αναγνώρισης και της ένταξης σε μεγαλύτερες και υπέρτερες κατηγορίες του πληθυσμού, ανεξάρτητα από τις γλωσσικές και εθνολογικές διαφορές τους.

Οι Αθίγγανοι, τέλος, απόγονοι επίσης εξισλαμισθέντων Βυζαντινών αιρετικών χριστιανών από τη Μικρά Ασία και οι Γύφτοι μετανάστες από την Ινδία με τους οποίους προσμίχθηκαν σε μια κοινή κατηγορία, τους επανομαζόμενους κατσιβελους, έχουν κι αυτοί μια σαφώς διαφορετική ιστορία. Απομονωμένοι και από τις δύο προηγούμενες μειονοτικές κατηγορίες είναι επίσης εντελώς διαφορετικοί από τους άλλους γνωστούς μας από την υπόλοιπη Ελλάδα Τσιγγάνους. Πολύ περισσότερο από τους τελευταίους προσκολλημένοι στις θρησκευτικές τους παραδόσεις και το ισλαμικό τελετουργικό, είναι λιγώτερο από τους άλλους νομάδες αλλά περισσότερο κάθετα απ' όσο αυτοί οργανωμένοι. Η οργάνωσή τους είναι πατριαρχική, ο βασικός πυρήνας είναι η παντρεία, χωρίς καμιά ιεραρχική εξάρτηση από κάποιον «βασιλιά» που αποτελεί για τους άλλους τσιγγάνους την κορυφή μιας πυραμιδικής ιεραρχίας.

5. Τα σύνδρομα της Εξουσίας

Οι πλουσιώτατοι όμως σε εσωτερικές διαφορές και παραδόσεις μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης, δεν ευτύχησαν ουσιαστικά ποτέ μέχρι σήμερα να θρουν τους ανιδιοτελείς μελετητές τους, ούτε και βοηθήθηκαν αποτελεσματικά να συμφιλιωθούν με τον εαυτό τους. Παρέμειναν αντικείμενο σκόπιμης ή αθώας άγνοιας και αντιμετωπίστηκαν ανάλογα. Η έλλειψη γνώσης και συνείδησης της ακριβούς διαφοράς των παραδόσεών τους, τους εμπόδισε να εμβαθύνουν και να βολέψουν την ιδιαιτερότητά τους μέσα στην πολυφωνική κοινωνία της Θράκης, της οποίας όμως αποτελούσαν αναπόσπαστα μέλη. Η κρίση ταυτότητας ήταν φυσικό επακόλουθο και έγινε η παγίδα των περισσότερο απομονωμένων. Το ελληνικό κράτος σεβάστηκε θέβαια τα θρησκευτικά και εκπαιδευτικά τους δικαιώματα αλλά δεν βοήθησε ουσιαστικά προς την κατεύθυνση της φυλετικής αναγνώρισής τους και της κοινωνικής ενσωμάτωσής τους. Για τις μεταπολεμικές ιδιαίτερα ελληνικές κυβερνήσεις, ειδικότερα των τελευταίων δεκαετιών, η κοινωνιολογία, η εθνολογία, η ανθρωπολογία δεν είχαν ακόμα γεννηθεί. Οι πράξεις τους δεν εμπνέονταν μόνο από την άγνοια στοιχειωδών επιστημονικών κατακτήσεων που βοήθησαν άλλες χώρες να λύσουν αποτελεσματικά ανάλογα

προβλήματα. Χαρακτηρίζονται επίσης σε πολύ μεγάλο βαθμό από αντιφατικότητες, αποσπασματικότητες, εμπειρισμούς, για να μη μιλήσουμε για τους εκάστοτε μικροκομματικούς υπολογισμούς και την παντελή έλλειψη συστηματικού σχεδιασμού.

Ακόμα χειρότερα, τα λάθη της Ελληνικής Διοίκησης βοήθησαν την Τουρκία να φανεί σε μερικούς έστω από τους μουσουλμάνους κι αναγκαστική «μητέρα πατρίδα». Για να αναφέρουμε μερικά παραδείγματα, οι παραχωρήσεις που έγιναν κυρίως στον τομέα της Παιδείας, σαν κακώς εννοούμενα πολιτικά και διπλωματικά ανοίγματα προς την γείτονα, είχαν καταστρεπτικές ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Με την περιθώριτη, λόγου χάρι, συμφωνία Παπάγου-Τζελάλ Μπαγιάρ, ιδρύθηκε το μειονοτικό Γυμνάσιο της Κομοτηνής που έγινε φυτώριο ανθελληνισμού και κέντρο τουρκικής προπαγάνδας που εύκολα καθοδηγούσε το Τουρκικό Προξενείο της Κομοτηνής. Κατ' ανάλογο τρόπο και κατά παράβαση της Συνθήκης της Λωζάνης, επετράπη η λειτουργία σωματείων όπως ο Σύνδεσμος Τουρκικής Νεολαίας και η Ένωση Τούρκων δασκάλων που συνέβαλλαν στην δίωξη των παλαιοτούρκων ηγετών, των μουσουλμάνων δηλαδή εκείνων που ήταν εναντίον των θρησκευτικών μεταρρυθμίσεων του Αττατούρκ και εκπροσωπούσαν την συντριπτική πλειοψηφία της μειονότητας. Μια ομάδα νεο-τούρκων στενά συνδεδεμένων με το Τουρκικό Προξενείο είδαν έτσι την δράση τους να διευκολύνεται. Το Μορφωτικό Πρωτόκολλο του 1968 που προέβλεπε, εκτός των άλλων την αποστολή Τούρκων δασκάλων στα μειονοτικά σχολεία, παρέδωσε, σε μεγάλο βαθμό, την Πομακική Παιδεία στην τουρκική γλώσσα.

6. Η λύση

Υπήρξαν ύστερα όλα τα χαρακτηριστικά του ταξικού Κράτους της Δεξιάς. Η μεγάλη μάζα του αγροτικού μουσουλμανικού πληθυσμού αντιμετώπισθηκε από την εξουσία και γραφειοκρατία της όπως ακριβώς και οι υπόλοιπες εργατο-αγροτικές μάζες στην Ελλάδα. Μόνο που εδώ υπήρχε μια τουρκική προπαγάνδα που караδοκούσε να μετατρέψει τη μετωπική ταξική αντιπαλότητα σε αντιεξουσιαστική *εθνική* αντιπαράθεση. Η κοινωνική καταπίεση που ισοπέδωνε ήδη τις πολιτιστικές διαφορές μπορούσε έτσι να παρουσιασθεί ως έλλειψη θρησκευτικής ανοχής ή πρόθεση «εθνικής» δίωξης. Δεν έλειψαν εξάλλου εκείνοι που είδαν τους μουσουλμάνους μιάσματα σαν τους κομμουνιστές και συνέβαλαν έστω και οριακά στη δημιουργία της νοοτροπίας του πολίτη β' κατηγορίας. Για ποιον άλλωστε αντιδραστικό σε ποιο μέρος του κόσμου η διαφορά δεν αποτελεί αμάρτημα «κοινωνικά» απαράδεκτο και άρα μη ένσωματώσιμο; Με τον τρόπο όμως αυτό ένα ολόκληρο μοντέλο οικονομικής και πολιτικής ανάπτυξης οδηγούσε τους Μουσουλμάνους της Δ. Θράκης όχι μόνο στην πατερναλιστική συσπείρωσή τους γύρω από τη μικρή άρχουσα τάξη των ομοθρήσκων τους αστών αλλά και στην γκετοποίησή τους γύρω από τις πιο σκληρές παραδοσιακές δομές τους. Οι ταξικές αντιθέσεις έτειναν έτσι να «εθνικοποιηθούν» και οι πολιτιστικές τους διαφορές να ισοπεδωθούν.

Τα αποτελέσματα των εκλογών του 1981 αποτελούν μια πανηγυρική διάψευση της τουρκικής προπαγάνδας και επιβεβαίωση της πραγματικής φύσης του «μειονοτικού προβλήματος». Παρά την αντίθετη γραμμή του Προξενείου η συντριπτική πλειοψηφία των μουσουλμάνων ψήφισε Αριστερά (άνω του 70%), αποδεικνύοντας ότι το ουσιώδες πρόβλημα των μουσουλμάνων δεν είναι καμιά εθνική καταπίεση αλλά η κοινωνική απελευθέρωση. Εναπόκειται στους έλληνες μουσουλμάνους να απαλλαγούν

από τα συμπλέγματα της Συνθήκης της Λωζάνης και στην ελληνική διοίκηση να αποβάλει τα διπλωματικά της σύνδρομα. Και πράγματι στα πολύ τελευταία χρόνια κάτι φαίνεται να αρχίζει να αλλάζει. Έχουν αρχίσει να αίρονται οι συνθήκες αναπαραγωγής της ιστορίας που θελήσαμε με τα παραπάνω να θίξουμε μερικά από τα «δραματικά» της στοιχεία. Μένει να ολοκληρωθούν οι όροι εξάλειψης του προβλήματος, της κοινωνικής δηλαδή λύσης του.